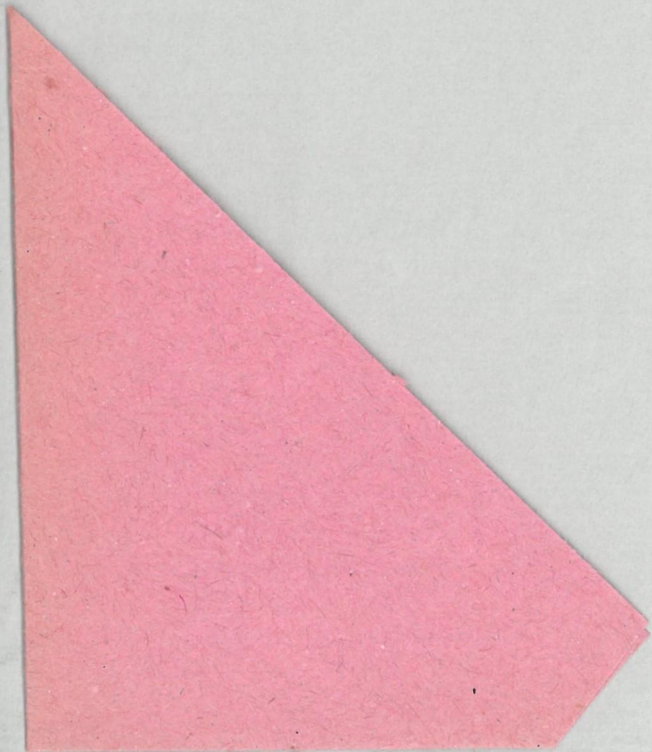
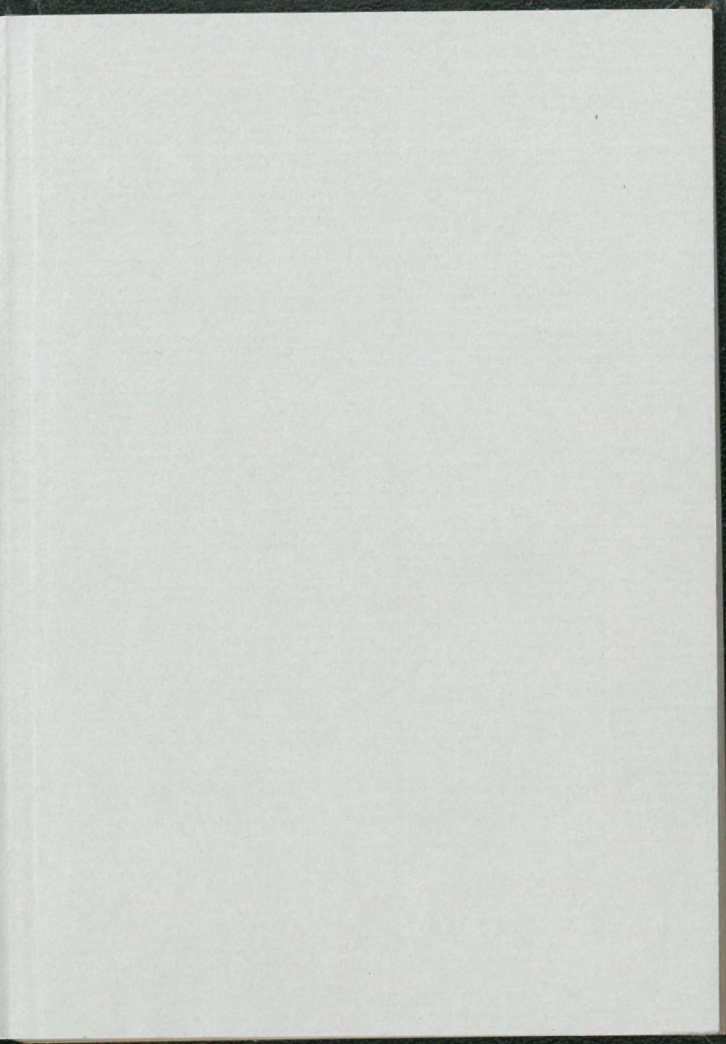
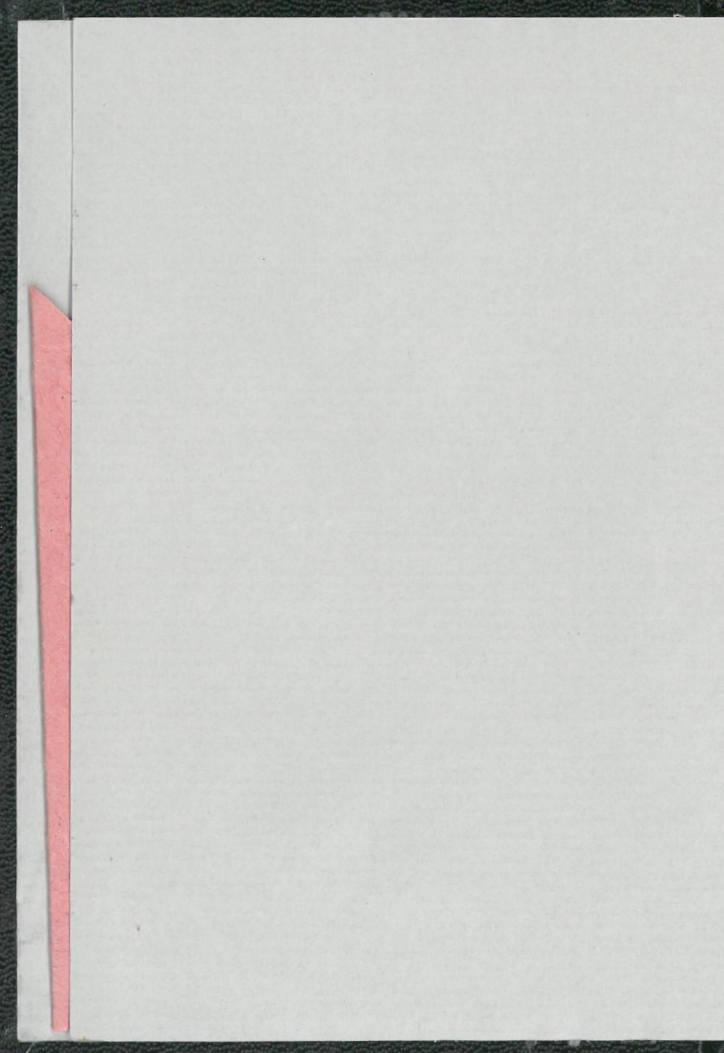

Aa 1322

A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI

M. KIR. MINISTERIUM

COLLECTIV KIÁLLÍTÁSÁNAK

MAGYARÁZÓ LAJSTROMA

A

SZÉKESFEHÉRVÁRI

1879-iki

ORSZÁGOS MŰ-, IPAR-, TERMÉNY- ÉS ÁLLAT-
KIÁLLÍTÁSON.

BUDAPESTEN.

NYOMATOTT A M. KIR. EGYETEMI KÖNYVNYOMDÁBAN.

—
1879.

Csak olvasóteremben használható

Fejér megyei gyűjtemény

Forrásul szolgáltak : a vallás- és közoktatásügyi ministeri jelentések ; Hamar jogi véleménye, a vallás-, tanulmányi- és egyetemi alapokról, Fraknói „vázlatok Magyarország műveltségi állapotairól“, és hivatalos adatok.

Aa 1322

R 80

MEGYEI KÖNYVTÁR

Székesfehérvár

Lsz.:

R14

91700

Midőn a vallás és közoktatásügyi m. kir. minister, a székesfehérvári 1879. évi orsz. mű-, ipar-, termény- és állatkiállításon leendő képviseltetését elhatározta; az orsz. mintarajztanoda az elemi és polg. iskolák a képezdek, s az ezekkel kapcsolatos női kézimunkák kiállításán, — melyek együttesen a megyeházában helyezvék el — továbbá a házi ipari munkák, és az alapítványi alapok épület- és állat-kiállításán kívül, még egy külön *collectiv* kiállítás létesítését rendelte el, mely világos képét nyujtsa a vallás és közokt. m. kir. ministerium működési irányainak.

Három főcsoportra oszlik ezen *collectiv* kiállítás; melyek közül az **első a tanszerket**, — **a második** a vall. és közokt. m. kir. ministerium közvetlen kezelése alatt álló vallás-, tanulmányi- és egyetemi alapok ura-

dalmainak s a therezianumi báttaszéki apátságnek gazdasági kezelését, — a **harmadik a műirányt**, nevezetesen a nemzeti múzeum régiségtárának néhány mutatványát a műépítészet s az üvegfestő-intézet némely termékeit foglalja magában.

I.

A népoktatási 1868. évi XXXVIII. tcz. 11. és 30. §-ai minden elemi népiskolának kellő tanszerekkel leendő felszerelését rendelvén el, a vallás és közoktatásügyi m. kir. ministerium főgondjainak egyike volt, ezen érezhető hiányon segíteni. Először is a sok helyütt meg nem felelő állapotban levő népiskolai épületek kellő helyreállítására, illetőleg újak emelésére kellett segédkezet nyújtani, mi kiválóan az által volt elérhető, hogy alkalmas épülettervek készültek magyarázó szöveggel; kikerülhetővé tétetvén ily módon a költséges- és sok időt igénybe vevő azon eljárás, melynél fogva

minden község, mely iskolát építtet, kénytelen volna külön-külön pályázatot hirdetni, s épülettervet készíttetni; a tanulók czélszerű elhelyezésének lehetőségéről ily módon gondoskodva levén, jó néptanodai tankönyvek megírására pályadíjak irattak ki, így készültek el az ABC-, az olvasó- az éneklő- és egyéb tankönyvek elemi iskolák számára, melyek úgy, mint a népiskolai tantárgyak mimódoni előadására utmutatást adó, s a néptanítóknak szánt vezérkönyvek, továbbá a közoktatást illető különféle utasítások és iskolai nyomtatványok is, magyar, német, tót, szerb, román, orosz és vend nyelveken, végül a különféle ministeri jelentések magyar nyelven, s a külföldre való tekintettel, némelyek német fordításban is, az egyetemi nyomda betűivel nyomattak.

A közoktatás egyik főeszköze a szemléleti oktatás levén, nem kevesebb súlyt fektetett a kormány erre is: nevezetesen a földgömbök, planetariumok, telluriumok, a

térképek, a gép- és erömütani-, boncztani-, természetrajzi- és természettani táblák, a házi- s kerti-iparra, a földmivelésre, a gyümölcsstermelésre sat. sat. vonatkozó szemléleti oktatási képek, az ABC-k, az olvasótáblák, a métermértékek és számológépek, mindannyian a kormány költségén állíttatnak elő, s Budapesten az egyetemi nyomdánál vannak letéteményezve oly czélból, hogy azokat az iskolák lehető mérsékelt áron megszerezhessék; — sőt azoknak ingyenes kiosztását is, szegényebb iskolák részére, a minister mindenkor legnagyobb bőkezűséggel rendeli el.

A mi a közép- és felsőbb tanodai iskolakönyveket illeti, ezek, ha az orsz. közoktatási tanács által történt megbíráltatásuk után célirányosaknak találtatnak, a vallás- és közokt. ministerium részéről, tanodai használatra engedélyeztetnek, de a szerző azoknak kiadása iránt magán úton intézkedvén, csak az illető könyvkiadó — s nem a vall.

és közokt. ministerium részéről kerülhetnének ez alkalommal kiállítás alá. A közép-tanodai tanszerek is egyes — a ministerium által anyagi és erkölcsi támogatásban részesülő — vállalkozók által árusíttatnak el.

Tanszerekről levén szó, el nem mulaszt-hatjuk itt felemlíteni a 3 év óta Budapesten a köztelken fennálló orsz. *tanszermuzeumot*, mely rendszeres gyűjteménye, a Fröbel-féle gyermekkerttől felfelé a középtanodáig, minden ország tanszerének, s mely alkalmat nyújt a hazai iparosoknak, nemcsak azokkal megismerkedni, hanem az összehasonlítás útján egyszersmind lehető legjobb és legtöké-letesebb tanszereket itthon készíteni el.

Fentebb körvonaloztuk az *egyetemi nyomda* működését az iskolai könyveket s tanszereket illetőleg; — álljon itt még e néhány sor az intézet történetére vonatko-zólag :

Az egyetemi nyomda, Telegdi Miklós esztergomi nagyprépost által Nagyszom-

batban alapítva, eredetileg a jezsuiták tulajdona volt; ezen rendnek 1773. évben történt feloszlatása után Mária Terézia császárné és királyné által az egyetemnek ajándékozott; s ezen tanintézettel együtt 1777. évben Budára került. -- Mint olyan intézetet, mely addig is már a legtöbb tankönyvet nyomtatta, Mária Terézia, 1779. évi nov. 5-én kelt kiváltságos levelével, a magyarországi iskolakönyvek nyomtatására kizárólagos szabadalommal látta el. Ugyancsak a múlt század utolsó éveiben, a Novákovics-féle románillyr nyomda, teljes készletével ezen intézet tulajdonába menvén át, Ferencz császár és király 1815. évi junius 23-án a román és illyr könyveknek sajtó utján való közzétételére is, szabadalommal ruházta fel.

De nemcsak az iskolakönyvek számára volt az egyetemi nyomda valóságos emporium, 1848-ig a hazai tudományos könyvek egy igen tekintélyes része ezen intézetben látott napvilágot; itt nyomtatott a corpus

juris több kiadása, itt találkozunk hazai tudósaink fényes névsorozatával: Katona, Fejér, a Kovachich-ok, Pray, Schönwiesner stb., nem egyet nagyhirü tudományos munkáik közül itt nyomattak. — Ezen előkelő állásának megfelelőleg intézetünk a könyvnyomdászat terén felmerült minden újabb találmányt megszerzett, nevezetesen már e század elején egyenesen Angolországból hozatta sajtóit.

Habár 1848 óta, midőn a viszonyok változtával új nyomdák nagy számban keletkeztek, főleg pedig a magyar kir. államnyomda felállítása óta kívülről kevesebb megrendelésben részesül is; — mindazonáltal még számos tudományos könyvet itt nyomnak, s az intézet jeles művezetéséről tanuskodnak a jelen kiállításon is közszemlére kitett olyan művek, milyenek pl. a nemz. muzeum feliratos emlékei; a házi iparról szóló mű szövege; vagy középkori műemlékeink; — míg az egyszerü, de a minden-

napi használatra szolgáló tankönyvek, melyekből évenként átlag 400.000 dbot küld szét, s egyéb tömeges megrendelések, oly előnyös helyzetbe hozzák, hogy számadásai minden év végén, tetemes tiszta haszonnal zárja le.

II.

A vallás és közoktatásügyi m. kir. ministerium közvetlen kezelése alatt álló vallás-, tanulmányi- és egyetemi alapok fekvőségeinek jelen kiállítása túlnyomóan az erdészeti irányt tünteti fel, minthogy csak az erdők állanak házi kezelés alatt, míg a gazdasági jószágtestek a lakócsai, pilismaróthi és somlai gazdaságok kivételével mind bérbe advák. Ezen alapítványi jószágok a csákovai-, czeplédi-, mislyei-, pécsváradi-, sellyei- és somlyóvásárhelyi-, tehát 6 alapítványi kerületi főtitiztség által kezeltetnek; a főtitizségekbe a jószágok nem a szerint, mely alapítványi alap tulajdonát képezik, hanem földrajzi fekvésük szerint osztvák be.

1. *A vallásalap* róm. és görög szert. kath. püspökségek, káptalanok, lelkészségek segélyezésére, — templomok, papnöveldek lelkészlakok helyreállítására, illetőleg felépítésére — s katolikus vallási czélok előmozdítására szolgál.

Első alapját I. Ferdinand magyar király vetette meg, ki mint legfelsőbb kegyúr, az országgyűlés hozzájárulásával (1548. évi XII. tcz.) a törökök által elpusztított káptalanok, kolostorok és zárdák javait oly tudós lelkészek kiképeztetésére és javadalmasítására fordíttatni rendelte, kik a katholika hitet hirdették s terjesztették; ezen intézkedés némi folytatásául szolgál II. Ferdinand király 1625. évi decz. 11-én kelt abbeli legf. rendelete, melynek értelmében az egyházi főjavadalmasokat végrendelet alkotására olykép hatalmazta fel, hogy szabad rendelkezésük alá tartozó ingó vagyonuk felét szük körülmények között élő lelkészek segélyezésére s illetőleg kispapok neveltetésére ha-

gyományozzák. — Állandó és biztos alapot azonban III. Ferdinand császár és király 1650. évi augusztus hó 6-án kelt kir. kegyuri levelével nyert, melynek erejénél fogva, károsult és szükölködő magyarországi plebánosok felsegélésére, a mindenkori esztergomi érsek kezéhez a pozsonyi kamara jövedelmeiből évi 6000 frt volt a vallás-alapba fizetendő.

Gyarapodott ezen alap még III. Károly s Mária Terézia uralkodása alatt is; az utóbbi nevezetesen 1769. évi sept. 2-án kelt rendeletével a kath. lelkészek pénztára javára olyképen intézkedett, hogy abba az ujonnan kinevezendő nagyobb egyházi javadalmasok évi jövedelmeik 10 százalékát fizessék; legnagyobb növekedés azonban II. József császár korára esik, ki az egyedül csak ájtatos elmélkedéssel foglalkodott szerzetes rendeket részben, vagy egészben eltörölvén, ezek összes ingó s ingatlan vagyonát a vallásalapba kebelezte. Ferencz császár és király alatt

azonban részint az időközi jövedelmeknek a kincstárba rendelt beszolgáltatása, főleg pedig a benzés, cisterci s premontrei szerzetes rendek visszaállítása által, nevezetesen az ezen rendek eltörlésekor bevont javaknak visszaszolgáltatása következtében, a vallásalap ismét tetemesen apadt.

Az egyházi javadalmasok végrendelkezési joga az 1703. évi Kollonich-féle szerződés által szabályoztatott; míg azon kötelezettségük, melynél fogva a lelkészek felsegélésére egy bizonyos évi összeget fizessenek, Ő cs. és Ap. kir. Felségének 1857. nov. 6-án kelt legf. engedélye folytán a főpapság által 3 millió forinton megváltatott; ugyancsak Ő cs. és Ap. kir. Felsége legkegyelmesebben elrendelni méltóztatván, hogy az időközi jövedelmek ismét a vallás-alapba szolgáltatassanak be, annak gyarapítására jelenleg csakis ezek szolgálnak.

A magyar vallásalap ingó és ingatlan vagyona együtt kerekszámban 22 millió fo-

rint értéket képvisel; s fekvőségei mind a hat főtiszti kerületben vannak szétszétva.

2. *A tanulmányi alap* rendeltetése a kath. nevelésügy előmozdítása; jelesen a kir. kath. jogakadémiák kizárólagos, és több gymnasium teljes, vagy részleges fentartása.

Első alapját szintén az 1548. évi XII. tcz. vetette meg, melynek értelmében: meny nyiben a török időben elpusztult káptalanok, kolostorok és zárdák javai a kath. vallást terjesztő lelkészek által nem vétetnének igénybe, iskolák felállítására tudós és jámbor tanítók alkalmazására, valamint jó reményű ifjak kimivelésére rendeltetett fordíttatni; az ifjuság nevelése és oktatása azonközben — az 1561. évben Magyarországbán, nevezetesen Nagyszombatban megtelepített — jezsuitákra bízván, jövedelmi forrásul ezek néhányat kaptak az elpusztult egyházi javakból, de mely javak, a rendnek terjeszkedésével tetemesen gyarapodtak; — a Jézus-társaságnak XIV. Kelemen pápa által

1773. jul. 21-én kelt rendelettel, világszerte történt eltörlését, Mária Terézia császárné és királyné a magyar királyt megillető tetszvénynyel ellátván, a jezsuitáktól bevont ingó és ingatlan javakat, — a tanügynek, az 1777. évi aug. hó 22-én kibocsátott Ratio educationis publicae erejével történt rendeztetése után, — örök alapítványként a magyar kir. tanulmányi alapnak adományozta; melyet azonban II. József császár a kincstárba rendelt beolvasztatni, az iskolai szükségletek az államkincstárból fedeztetvén; — halála után Ferencz császár és király a tanulmányi alapot némileg megbővítve ismét visszaadta a helytartótanács kezelése alá, honnét a vall. és közokt. m. kir. ministeriumhoz került.

A tanulmányi alap összes ingó és ingatlan értéke 9 millióra rúg; s fekvősegei szintén mind a hat alapítványi kerületben fordulnak elő.

3. *Az egyetemi alap* rendeltetése: jövedelmeiből a budapesti egyetem költségeit

fedezni; a tudomány fokozódott igényeinél fogva azonban az egyetemi alap a mondott költségeket már meg nem bírván, azok évenként átlag 200.000 frttal pótoltnak a tárczaköltségvetésből.

Miután az Árpád-ház alatt Veszprémiben fenállott magasabb fokú tanintézet megszűnt, Nagy Lajos király Pécssett, — Zsigmond király Budán, — Vitéz János esztergomi érsek Esztergomban, — s ez utóbbi tanintézetnek beleolvasztásával I. Mátyás király Pozsonyban 1467-ben, 4 tudom. karral bíró egyetemet alapított. — Ezen három egyetem közül a legtovább fenállott is, t. i. a pécsi, a mohácsi vésznapot követő szomorú időkben elpusztulván, az egyetemi oktatás hazánkban több, mint száz évig szünetelt; míg végre Pázmány Péter bibornok, esztergomi érsek, 1635. évi május 12-én a nagyszombati egyetemet alapította, egyelőre hittudományi és bölcsészeti karral, „melyben a harczias nemzet erkölcei szelidül-

nének, s az egyház és az állam igazgatására alkalmas férfiak neveltetnének“ . . . . .

„habár nem a dolog nagyságával összehangzót, de legalább szorongatott hazánk szükségének megfelelőt“. Ezen intézet ideiglenesen a Jézus-társaság n.-szombati társházában helyeztetett el, ugyancsak a jezsuiták látván el fizetés mellett az oktatást is; mely czímen később nagylelkű adományozók részéről több izben tetemes fekvőségek birtokába jutottak: a n.-szombati egyetem első alaptőkéje a Pázmány által adományozott 60.000 frt készpénz aranyban és ezüstben, és II. Ferdinand császár és király 40.000 frtról szóló adóslevele, tehát összesen 100.000 frt volt, mely törzstőke Lósy Imre és Lippay György esztergomi érsekek által egyenlően 15.000 frttal gyarapíttatván, ez utóbbi 30.000 frt segélyével 1667-ben a harmadik, t. a jogi kar is tényleg megnyílt.

A most említettek után körülbelül egy századdal, Mária Terézia, a közművelődésért

91700

oly nemesen lelkesülni tudó nagy királyné, 1769. évi július 11-én kelt ajándéklevelével, a törvényesen megürült dunaföldvári javadalmas apátságot visszavonhatlan tulajdon és örök adományként a nagyszombati egyetemnek adományozta; a magyarországi jezsuitákat pedig u. a. évi deczember 14-én kelt rendeletével kötelezte, hogy az egyetem szükségleteit évi 10,000 frttal pótolják; elrendelvén egyidejűleg, hogy a jezsuitákon kívül világi tanárok is tarthassanak előadásokat, végül ugyanakkor a n.-szombati egyetemen a negyedik, vagyis az orvosi kar felállítását rendelte el.

A jezsuita-rendnek világszerte történt eltöröltetése után Mária Terézia császárné és királyné 1777. évi február 14-én kelt udvari rendeletével meghagyta, hogy az egyetem Nagyszombatból Budára tétessék át, egyszersmind pedig a n.-szombati jezsuita társház ingó és ingatlan javait az egyetemnek adományozta, s illetőleg ezen ingatlanok egy

részét a szegszárdi és a pécsváradi apátsági jószágokkal elcseréltetni megengedte; mely adománylevelek ünnepélyes felolvasásakor 1780. márczius 25-én a Budán megtelepített egyetem diszes felavatása is végbe ment.

József császár alatt kezdődött a budai egyetemnek Pestre történt áthelyezése, mi Ferencz császár és király alatt fejeztetett be; ugyanő uj adományokkal is gazdagította az egyetemet.

Az egyetemi alap, melynek ingó és ingatlan vagyonsága kerek számban 4 és $\frac{1}{2}$ millióra tehető, fekvőségekkel csak a pécsváradi s a sellyei közalapítványi kerületekben bir.

Említés nélkül nem maradhatnak itt az egyetem uj épületei, a jelenkori tudomány igényeinek megfelelő mind megannyi paloták, melyeknek fényképei, a jelen collectiv kiállítás tanügyi csoportjában láthatók.

Az egyetem ugyanis 1777-ben Nagy-

szombatból Budára helyeztetvén át, tudomány-karai a jezsuiták várbeli iskola-épületében és társ-házában (mostani p. ü. ministerium), nyomdája pedig az u. n. Corvin-házban szállásoltatott el.

Midőn pedig 1783-ban Budáról az egyetem Pestre költözött: itt a hittani kar a pálosok régi monostorában (szemközt az egyetemi templommal), a jogi és bölcsészeti karok a pálosok nagy papnöveldejében, hova később a hittani kar is került, (az egyetemi templom mellett) az orvosi kar a régi jezsuita társházban (hatvani és ujjvilág utca sarkán). a mérnöki iskola végül és a könyvtár a ferencz-rendiek klastromának nagyobb felében helyeztettek el; ezekhez járult még újabb időkben az egyetemi fűvészkert (az üllői uton), s később az országuti Kunewalder ház egy részében elhelyezett sebészeti kóroda; míg az egyetemi nyomda most is régi helyén van.

A visszaállított alkotmányos kormány

1867-ben ugyanazon zárda épületekben találta az egyetem karait elhelyezve, melyekbe még József császár alatt költöztek, jóllehet azóta nemcsak az egyetemi tanárok és tanulók száma tetemesen növekedett, de a tudományok fejlődése is nagyobb s czélszerűbb épületek létesítését parancsolólag követelte.

Legérezhetőbb volt az épületek elégtelensége a természettudományi s az orvosi szakmákban, melyek előadása demonstrációkkal járván, nagyobb s a tudomány különleges kivánalmainak megfelelő helyiségeket igényelnek, továbbá a könyvtárnál, melynek évről évre gyarapodó — akkoriban 200,000 kötetet megközelítő — könyvkészlete, s az egyetemi ifjuság számával növekedő látogatottsága többé a régi roskadozó épületben helyet sem talált. Hasonló nehézségek merültek fel a jogi és bölcsészeti kar elhelyezésére szolgáló központi egyetemi épületnél is.

Ehez képest Ő cs. és apost. kir. Felsegének esetről esetre kikért legfelsőbb engedelmével, először is épült a vegytani intézet; ezt követték 1873-dik évtől kezdve szakadatlan sorozatban az egyetemi könyvtár, a központi épület egyik szárnya, az élettani intézet, — s az orvosi klinikák külön csoportjában a pavillon-rendszer szerint épült sebészeti kóroda, s boncztani intézet, melyekhez végül még az épülőfélben levő belgyógyászati kóroda sorakozik. A budapesti tudomány-egyetem legujabb korszakát e nagyszerű tudományos épületek létesítése jellemzi; melyek, — ha a tervezettek fel lesznek építve, — hazánk ezen első tudományos intézetét a jelenkor igényeinek teljesen megfelelővé, s versenyképessé teendik a külföld legtöbb hasonnemű tanintézeteivel. De nemcsak ezen épületek, hanem a jogi szakoktatás tárgyában czélba vett reformok is, melyek iránt most folynak a tárgyalások, Trefort Ágoston jelenlegi vall. és közokt.

minister nevét a budapesti egyetem történetével elválaszthatatlanul mindenkorra egybe fogják kapcsolni.

Területre nézve bir:

1) *a vallás alap* 114,520 hold gazdasáttal, 51,794 hold erdővel; összesen tehát 166,318 holddal;

2) *a tanulmányi alap* 28,711 hold gazdasáttal, 19,536 hold erdővel, összesen 48,247 holddal;

3) *az egyetemi alap* 9,165 hold gazdasáttal, 20,735 hold erdővel; összesen 29,900 holddal.

A vallás-, tanulmányi- s egyetemi alap jószágain kívül, van egy alapítványi jószág, mely úgy gazdasági mint erdészeti irányban a vall. és közokt. magy. kir. ministerium által házilag kezeltetik, s melynek termékei a jelen kiállításon, az alapítv.

alapokéival egy csoportban láthatók; ezen jószág:

4) a Szent Mihály arkangyalról címzett *báttaszéki javadalmas apátsági* birtok.

Mária Terézia császárné és királyné a bécsi terezianumot nemes ifjak számára azon czélzattal, hogy az a majdan államszolgálatra hivatottaknak előképző intézete legyen, 1749. évi decz. 30-án kelt kegyelmes kir. levelével alapította, és pedig 10 növendék számára; s 1751. sept. 13-án és okt. 30-án kelt alapító leveleivel a gróf Kollonich Zsigmond bécsi érsek halálával üresedésbe jutott, és Szent-Mihály arkangyalról nevezett báttaszéki apátságot örök alapítványul a terezianumnak adományozta olyképen, hogy az említett 10 növendék fele magyar legyen.

József császár 1783. évi nov. 23-án kelt rendeletével a terezianumot mint convictust felfüggesztvén, e helyett a növendékeknek kézi ösztöndíjakat adatott.

Ferencz czászár és király a terezianumot eredeti alakjában ismét vissza állítván, a növendékek számát 1797. máj. 9-én kelt legf. elhatározásával 30-ra emelte, kiknek fele magyar volt, s a báttaszéki apátsági uradalom terhére tartattak fenn.

Ő cs. és Ap. kir. Felsege most uralkodó királyunk, Rudolf koronaherczeg úr Ő Fensége születésének örvendetes alkalomból, 1858. évi aug. 26-án 10 helyet méltóztatott legk. alapítani, mely 10 hely később 6-ra szállíttatván le, a báttaszéki apátsági uradalom terhére vétettek át.

A báttaszéki uradalom jövedelmeiből fenntartott összes alapítványi helyek száma tehát 21. Említés nélkül nem maradhat itt azon 10 hely, melyet Ő cs. és Ap. kir. Felsege a budai várépítési alapból 1857. évi május hó 9-én méltóztatott legkegyelmesebben alapítani, s melyek mai napig onnét fizettetnek. Végül a gr. Csáky Petronella által alapított családi alapítványi egy hely;

— ezek szerint magyar ifjak számára a terezianumban összesen 32 alapítványi hely van.

A magyar kormánynak a terezianumi gondnoksággal folytatott tárgyalásai befejezést nyertek az 1875. évi nov. hó 29-én kötött, s Ő cs. és Ap. kir. Felsége által ugyanazon évi decz. hó 28-án legk. jóváhagyott egyezményvel, melynek értelmében a magyar alapítványok, a terezianum gondnoksága által kezelt alapítványok sorából kikebelezettek s a magyar kormány kezelése alá bocsáttattak; a magyar növendékek nevelésére pedig a magyar kormánynak kellő befolyás biztosított, melyet ez, Bécsben székelő kormány - biztosa útján tényleg gyakorol is.

A báttaszéki apátság összes birtoka áll 7422 hold mezőgazdaságból, s 6571 hold erdőtől; összesen 13,993 hold. Ehez járul még körülbelül 260.000 forint értékpapirokban.

III

Hazánkat földrajzi fekvése a nyugoti államok védbástyájává tette, a minthogy a történelem tanúsága szerint az is volt; — míg ugyanis nyugaton a népek culturalis fejlődésükben akadálytalanul haladhattak, addig mi: Europa előőrse a kelettel szemben, véres háborukba keveredve oltalmaztuk hazánk földét, s feltartóztatva további előnyomulásukban az ellenséges hadakat, lehetségessé tettük a nyugotnak, hogy békén fejlődhessenek. A tatárjárás alig két századdal állami létünk megalapítása után földönfutókká tett; s habár voltak hazánknak fényes korszakai, mint pl. az Anjou-k vagy I. Mátyás király alatt, a török hódoltság nemcsak békés tovább fejlődést nem engedett, de még azt is, a mink volt, elpusztította; — magát Székesfehérvárt is legszebb műemlékétől a törökök fosztották meg, midőn a koronázási basilikát légből röpítették. De nem kevésbé akadályozták az ipar és művészet

fejlődését a belmozgalmak, milyenek a vallási háborúk, nevezetesen pedig a folytonos alkotmányos küzdelmek voltak.

Annál nagyobb meglepéssel tekinthetünk művészeti és ipari fejlődésünk jelen stadiumára, mely zsenge kora daczára a legközelebbi világkiállításokon is közelismerésben részesült.

A tudomány és a művészet fejlesztésére első sorban a vall. és közokt. m. kir. ministerium levén hivatva; — tanintézeteink fejlesztése mellett kiváló gondozása tárgyát műintézeteink is képezik.

A jelen collectiv kiállításon a műirányt a műemlékek ideiglenes bizottsága, a nemzeti muzeum s az üvegfestészet képviselik.

Az ötvenes években felállított bécsi központi bizottság s 1860 után a m. tud. akadémia régészeti bizottmánya, is élénk tevékenységet fejtettek ki Magyarország műemlékeinek ismertetése körül, de azok fen-

tartása iránt sokkal kevesebb történt, mintsem a feladat nagyszerűségéhez képest történnie kellett volna.

A bécsi bizottság működését Magyarországára nézve, Ő cs. és Ap. kir. Felsege 1866. évi nov. 8-án kelt legf. elhatározásával legk. megszüntetni, s teendőit a m. tud. Akadémia archeologiai bizottságára átruházni méltóztatott. Minthogy azonban az Akadémia szabályzata a reá ruházott új hatáskörnek megfelelőleg átalakítható nem volt, az archaeologiai bizottság működése úgy mint azelőtt s mint jelenleg is, a műemlékeknek csupán tudományos ismertetésére szorítkozott.

Az Akadémia ezen irányban kifejtett irodalmi tevékenységének jelentékeny része volt abban, hogy a közérdekeltség s a lelkesedés hazai műemlékeink iránt folyton nagyobb tért foglalt, miért is elérkezettnek látszott az idő arra, hogy ezen fontos ügyet egy, a kormány felügyelete alatt álló orsz.

bizottság vegye kezébe, mely szakszerű utmutatással támogatva a közönséget, véget vessen műemlékeink lassú, de annál biztosabb pusztulásának : a nem gondozás, a romoknak épületanyagúl való elhordása, vagy azoknak szakértelem nélküli helyreállítása által nem egy műemlékünk semmisülvén máris meg.

Így létesült a *műemlékek ideiglenes bizottsága*, melyet 1872-dik évi april hó 4-én kelt rendeletével az akkori vallás és közokt. minister Dr. Pauler Tivadar állított fel. Ezen bizottmány czélját a hazai műemlékek iránt való kegyeletnek s a régiségtudomány szeretetének felébresztésén és előmozdításán kívül az országban létező műemlékek felkutatása, felvétele, osztályozása, műbecsük megállapítása s meghatározása képezi avégből, hogy munkálatai s javaslatai alapján a kijelölendő műemlék helyreállítása vagy fentartása iránt az intézkedés a kormány részéről czélszerű sorrendben, s a rendelke-

zésre álló javadalomhoz képest a legalkalmasabban eszközöltessék.

Első feladatai közé tartozott, vidéki érdektársak hazafias közreműködésével a netán még ismeretlen műemlékeket felkutatni, s azoknak rajzok, tervvázlatok stb. alapján, minél tüzetesebb lajstromozását eszközölni, s törzskönyvét készíteni el; mely feladatának hiven megfelelve, a bizottság ez idő szerint a mondott irányban dús anyaggal rendelkezik.

A műemlékek ideiglenes bizottsága áll egy elnök-, egy alelnök-, egy előadó-, egy építész-, egy titkár-, 8 beltag- és körülbelől 30 kültagból.

A bizottság a műemlékek tudományos ismertetése céljából, a m. tud. Akadémia régészeti bizottmányával összeköttetésben áll, s évi javadalmából az Akadémiának 5000 frtot oly célból bocsát rendelkezésére, hogy abból a kellő kiadványok közzétételét eszközölje; — hogy pedig a műemlékek bizottságának

törzskönyveihez szükséges rajzok is a tudomány igényeinek megfeleljenek, a Józsefműegyetem építészeti osztályának s az orsz. mintarajztanoda növendékei közül néhányan szakértő vezetés alatt államköltségen küldetnek ki évenként felvételek eszközlése végett. Így létesült a magyarországi műemlékek 1-ső füzete, mely a jelen kiállításon is látható, sőt a kiállított képek közül is néhány már tanítványok műve.

A műemlékek bizottságának közreműködése mellett s illetőleg kormány költségen adatott ki a magyarországi románkori műemlékek leírása, mely utóbbinak második kötete a góth stílű emlékekről szóland.

Pár szóval az irodalmi működés körvonalozva levén, elég legyen felsorolnunk a bizottság legnevezetesebb restaurationalis munkáit, milyenek: a lébenyi, kassai, bártfai, harinai, budavári, szepes-olaszi-i, jánosi-i templomok, s a visegrádi vár.

Hazánk legfontosabb s legrégibb tudo-

mányos gyűjteménye a *magyar nemzeti muzeum* Budapesten, melynek alapját 1802-ben gróf Széchenyi Ferencz vetette meg, midőn közel 40,000 kötetre menő, majdnem kizárólag hungaricákból álló könyvtárát és kéziratgyűjteményét az országnak ajánlotta. Ezen nagylelkű adomány keltette fel egy oly intézet alapításának eszméjét, mely a könyvtár mellett érem- és régiségtárral, képtárral és természetrajzi gyűjteményekkel is birjon, főleg hazai tárgyakból; a mely tehát mindazt egyesítse, a mi a haza multjának, természeti és művelődési állapotainak feltüntetésére alkalmas. E feladathoz hű maradt a muzeum napjainkig; habár természetesen annak határain túl is terjeszkedett.

A század első éveitől kezdve a nagy világháborúk mozgalmi daczára, minden rendű hazafiak siettek adományaikkal az eszme valósítását előmozdítani. Többi között Pyrker László egri érsek 196 darabból álló

képtárát ajánlotta fel. Vétel útján is nagy gyűjtemények kerültek az intézetbe. Így 1836-ban az országgyűlés 125,000 ezüst frtot szavazott meg — mely kizárólag a nemesség által volt fizetendő — Jankovich Miklós könyv-, kézirat-, érem-, fegyver- és régiséggyűjteményének megvásárlására. Ugyanezen országgyűlés hasonló módon félmillio ezüst forintot ajánlott egy díszes muzeumi épület költségeire, a mely 1846-ban fogadta be a gyűjteményeket.

Ezek azóta folytonosan szaporodtak; a tudományos rendezés is folytonosan haladt; bár ez a muzeumi alap és a személyzet csekély volta miatt soká csak szerény mérvekben történhetett. Még 1866-ban is az intézet tiszti személyzete 9 személyből állott. A felelős kormány életbeléptetésével új korszak nyílt a Muzeumra is. Az örszemélyzet most már 21 tagból áll, kik mellett számos díjnok dolgozik.

Az egyes osztályokról, azoknak gyara-

podásáról és a rendezési munkálatokról e helyen csak röviden szólhatunk.

A Széchenyi-országos-könyvtár 1869—1875-dik években, a müncheni rendszer szerint újra rendeztetett, czédula-catalógus és szakrepertóriumok készültek. A könyvtár mintegy kétszázezer kötet nyomtatványt, 16,000 kéziratot és 50,000 oklevelet foglal magában.

A nyomtatványok tetemes részét a hazai nyomdák által a törvény értelmében beszo-
gáltatandó köteles példányok adják. Az ok-
levelek nagy számát megmagyarázza az a
körülmény, hogy újabban több régi család
gazdag levéltárát örök letéteményképen a
Muzeumnak adta át.

A könyvtár naponként 9—2 óráig nyit-
va áll a közönségnek, mely azt évről évre
nagyobb mérvekben veszi igénybe.

A régiségtárnak is úgy bebútorozása,
mint a régészet mai állásának megfelelő
rendezése az utóbbi éveknek munkája.

Különösen az őstörténelmi tárgyak gyűjteménye majdnem megnégyszeresedett, mint-hogy a praehistorikus archaeologia terén hazánkban néhány év óta élénk tevékenység mutatkozik.

Muzeumunk római régiségeinek fontosságát már régóta ismeri Európa. Jelentékeny helyet foglalnak el azok Mommsen publicatióiban. Fényes munkában ismerkedett meg azokkal a hazai s külföldi közönség (Monuments Epigraphiques du Musée National Hongrois. 55 albertotypicus táblával 1873.), mely mű a jelen kiállításon az egyetemi nyomda termékei között látható.

A képtár jelenleg 636 darabból áll, nagyrészen újabb hazai festők munkái; a gyűjtemény régibb darabjai az országos képtárba helyeztetek át, kivéve a régibb magyar arczképeket. A képtárhoz szerény szobor-gyűjtemény csatlakozik; míg a régi görög és római plastika legnevezetesebb

emlékeinek gypsöntvényei a régiségtárban vannak felállítva.

A természetrajzi osztály eleinte csakis magyarországi tárgyakból állott; újabb időkben azonban a világ minden részeinek természetrajzi tárgyaiból számtalan példányokat bír, melyek a tudomány igényeinek megfelelő módon vannak rendezve. Így az állattár a keletázsiai osztrák-magyar expedíció alkalmával kiváló mérvben gazdagodott.

A növénytárnak félmilliót jóval meghaladó példányai az őr utazásai és cserék által folytonosan szaporodnak.

Az ásvány- és földtani gyűjtemény legdúsabb ugyan magyarországi tárgyakban, de egyéb tekintetben is rendkívül gazdag. Az általános őslény-földtani gyűjtemény a legteljesebbekhez tartozik. Az ásványtár pedig, főleg mióta (1870.) a herczeg Lobkowitz-féle hires gyűjtemény birtokába jutott, és rendszeresen felállított, külföldi szak tudósok ítélete szerint, beltartalomra nézve

az európai összes ásványtárak között a harmadik helyet foglalja el; czélszerű felállításáról is a legnagyobb elismeréssel nyilatkoznak.

A muzeum 1870-ben egy új osztályllyal gyarapodott, az ethnographiai gyűjteménnyel, melynek alapját az említett kelet-ázsiai expedíció alkalmával a magyar kormány költségén vásárolt tárgyak vetették meg.

Befejezésül még felemlítjük, hogy a nemz. muzeum egész héten át nyitva áll a közönségnek olyformán, hogy hetenként kétszer kerül a sor minden osztályra.

A nemzeti muzeumon kívül, a vallás- és közoktatásügyi ministerium közvetlen főfelügyelete alá tartozó három más nevezetes gyűjteménnyel is bír ez időszerint az ország Budapesten, ezek : az országos Esterházy-képtár; az országos tanszer-, és az országos iparművészeti muzeum.

A magyar nemzeti muzeum külön alappal is bír, mely ugyancsak a vallás- és köz-

oktatásügyi m. kir. ministerium közvetlen kezelése alatt áll. A muzeumi alapnak nincsenek fekvő jószágai, értékpapirokba fektetett tőkái pedig kerek számban 200.000 frtra tehetők, melyeknek kamatai az intézet szükségleteire elegendők nem lévén, a tárczaköltségvetésből évenként átlag 78.000 frttal pótoltatnak, a mennyiben a nemzeti muzeum évi javadalma, a ministerium költségvetésébe állandóan 90.000 frttal van felvéve.

A műirány harmadik képviselője ezen collectiv kiállításon az *üvegfestő-intézet*.

Míg Franciaországban, s a Rajna vidékén már a XI-ik századból származó színes ablakokat találunk, később pedig, nevezetesen a XV. és XVI. századokban az üvegfestészet a nyugot-európai államokban s Olaszországban virágkorát élte, addig hazánkban a műipar ezen ága a legujabb időkig teljesen hiányzott.

A műemlékek ideiglenes bizottságának, mint fentebb már említve volt, hivatása

levén hazai műemlékeink stylszerű helyreállítására iránt a kormánynak szakszerű javaslatokat tenni; természetes, hogy a román-, főleg pedig a góth-kori díszesebb egyházak restaurációjánál nem egyszer merült fel, stylszerű, festett ablakok, hol és mimódon leendő előállításának kérdése.

Az eszmét, hogy Budapesten üvegfestészeti intézet állíttassék fel, melyben idővel hazai művészek találjanak foglalkozást, — Trefort Ágoston jelenlegi vallás- és közokt. m. kir. ministerben, a budavári plébánia templom stylszerű restaurálása érlelte meg; a mondott templom déli oldalának jó része ugyanis 1876-ban helyreállítatván, a főszentély helyreállítása pedig 1880. évben remélhetőleg be fogván fejeztetni, festett ablakokról is kellett gondoskodni.

Az üvegfestészeti intézet, mely Ö cs. és Ap. kir. Felségének 1876. évi október hó 19-én kelt legfelsőbb engedélyével, az egyetemi füvészkertnek egyik — e célra kiha-

sított — sarkában a vallás-alapba befolyó időközi jövedelmekből állíttatott fel, működését 1878. évi május hó 1-én kezdette meg. Első sorban hivatása lesz ezen intézetnek, a helyreállítás alatt levő budavári egyház számára készíteni el a festett ablakokat, melyek az ez irányban létrejött megállapodás szerint a magyar királyok történetéből egy cyclust fognak képezni.

Az üvegfestészeti intézet, — melynek fényképe s alaprajza néhány üvegfestmény mintájával együtt egy külön csoportban látható a jelen kiállításon, — fenállása óta fényesen igazolta életképességét, s azon reményeket, melyek e műipar meghonosítása iránt hozzá fűződtek.

A vallás- és közokt. minister itt rendelte meg a pest-belvárosi plébánia templom számára a negyedik ablakot, szent Margit képével; ezen kívül a nagyváradi lat. szert. káptalani templom ablakai, a pozsonyi szent Mihály templom számára egy, a szakolezai

templom számára pedig három ablak rendeltetett meg, s vétetett már is munkába. De nemcsak megrendeléseket, hanem kész munkákat is tud ezen intézet immár felmutatni; ilyenek több kisebb munkát fel sem említve : a bécsi fogadalmi templom számára készült 4 ablak, továbbá a pest-ferenczvárosi templom szt. Gellért ablaka.

TÁRGY-LAJSTROM.

A két ablak közötti pilléren :

Ő cs. és Ap. kir. Felségének Doby Jenő által, a vallás- és közokt. ministerium megrendelésére, s annak segélyezése mellett rézre metszett arczképe; — e képnek Than Mór által szintén a vallás- és közokt. ministerium megrendelésére, olajban festett életnagyságú eredetije, a budapesti egyetem könyvtárának nagy olvasótermében van.

Tanszerek, s az egyetemi nyomda termékei.

1. Középen a falon, a vall. és közokt. m. kir. ministerium által Budapesten emelt 8

tanügyi épület fényképe egy keretben; névszerint a felső sorban — balról jobbra haladva — : az egyetemi könyvtár (Skalniczky terve szerint), a budai kir. kath. főgymnasium (Lippert terve szerint), az egyetemi sebészeti kóroda és a rabbi seminarium (mindkettő Kolbenheyer terve szerint), az alsó sorban : az orsz. mintarajztanoda (Rauscher és Kolbenheyer terve szerint) a pesti kir. kath. főgymnasium (Kolbenheyer terve szerint), az egyetemi élettani intézet (Skalniczky terve szerint) s az egyetemi boncztani intézet (Kolbenheyer terve szerint); — a mór stílusban épült rabbi seminarium kivételével mindannyi renaissance modorban tartva.

Balra :

2. Gönczy-Schotte, az osztrák-magyar monarchia dombormivű térképe.

3. Tavaszai földmivelés. A vallás- és közokt. ministerium által kiadott szemléleti oktatási képek egyike; Than Mór eredetije után, készült a m. kir. államnyomdában.

A tanügyi építkezéseket feltüntető fényképek felet:

4. A föld öt részének Gönczy-Berghaus-féle fali térképe.

Jobbra:

5 és 7. Madarak és emlősök. Gönczy-Rasch természetrajzi táblái.

6. Lentermelés. Hartinger gazdasági színezett táblái.

8 és 9. Mérgező növények és ehető gombák. Hartinger színezett fali táblái.

Az asztalon:

Középen: a vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministernek, a *közoktatás állapotáról*, az országgyűlés elé terjesztett hét *jelentése*, e mellett kétfelől a ministeri szabályrendeletek, azután a budapesti s a kolozsvári tud. egyetemek, a József-műegyetem s a jogakadémiák nyomtatványainak-, továbbá a gymnasiumi és reáliskolai értesítőknek gyűjteménye. Ezek előtt: Römer-Desjardins: *a magyar nemzeti muzeum feliratos emlékei*; —

magyarországi műemlékek (1. füz.), kiadja a műeml. bizotts. hozzájárulásával a József-műegyetem hallgatóinak egyesülete (kormányköltségen kiküldetni szokott ifjak), Steindl Imre tanár vezetése alatt; — Dr. Henszlmann Imre : *Magyarország ó-keresztény-, román- és átmeneti-stylü műemlékeinek ismertetése* (a második kötet a góth-stylü emlékeket fogja ismertetni); — *a magyar házi-ipar díszítményei*, szövegét írta Dr. Pulszky Károly, iparműv. muzeumi őr Budapesten, a színezett táblákat rajzolta Fischbach Frigyes, tanár Hanauban.

Az asztalon jobbra : mindennemű szemléleti oktatási képek; balra : a térképek, elemi tankönyvek és a tanítók számára kiadott utasítások.

Az asztal párkányára függesztve elől : *a fenyő feldolgozása* Telepy Károly rajza után (szeml. okt. képek, 1. 3. sz.); *a métermérték* Gönczy-től; és *gőzmozdony* Bopp géptani fali ábráinak egyike; — oldalt : Maszák a

rajzoktatás; végül az asztal mellé állítva: Gönczy-Schotte egy dombormivű és egy délkörös földgömbje.

Műemlékek ideiglenes bizottsága.

A műemlékek ideigl. bizottságának ez időszerinti elnöke a jelen orsz. kiállítás létrehozója Zichy Jenő gróf. A bizottság felállítására, s működési körére vonatkozó adatok fentebb előadatván, itt csak kiállított tárgyainak leírását adjuk.

A fal közepét a *Boldogasszonyról nevezett budavári plébánia-templom* restaurationalis munkái foglalják el. Ezen egyház roskatag állapota sürgősen igényelvén a gyökeres helyreállítást, Trefort Ágoston, jelenlegi vallás- és közokt. magy. kir. minister legal. előterjesztésére, Ő cs. és Ap. kir. Felsége, dicsőséges uralkodása 25-dik évfordulójának emlékére, 1873. évi nov. hó 25-én kelt legf.

elhatározásával, a mondott templom stylszerű helyreállítására kezdetképen a főpapi javadalmak időközi jövedelmeiből 100.000 frtot méltóztatott legkegyelmesebben engedélyezni. A helyreállítási tervek Schulek Frigyes, mintarajztanodai tanár által készítve, Schmidt Frigyes, bécsi cs. kir. főépítészeti tanácsos helyeslésével találkoztak. A helyreállítási munkák ugyancsak Schulek vezetése alatt 1875. évben tényleg megkezdettek, s jelenleg is folynak, egy külön e célra kinevezett ellenőrző és felügyelő bizottság közreműködése mellett, mely bizottság elnöke Havas Sándor, nyug. államtitkár.

1. A budavári plébánia-templom távlati képe, a milyen az Schulek terve szerint a helyreállítás befejeztével lenne. Ezen képen látható mind a három styl, melyben a templom eredetileg épült, nevezetesen a XIII. századbéli románkori, a XIV. századbéli góth és XV. századbéli késő-góth styl.

2. Ezen *templom helyrajzi fekvését* tünteti fel.

3—6. Tizenkét db. fénykép 4 keretbe foglalva, melyek a templomot közvetlenül a *helyreállítási munkák előtt, s a helyreállítási munkák különféle szakait* mutatják.

7. A budavári templom *alaprajza*, melyen a vörös szín a *helyreállítási munkákat* tünteti fel.

8. Ugyanannak *alaprajza*, az *építési korszakokkal*, melyen a szürke szín a román-, a viola szín a góth-, a piros a késő-góth-, a zöld a török-, a barna végül a jezsuita-építkezést tünteti fel; — a mondott egyház ugyanis a török által istállónak használtatván, ők is tettek rajta némi csekély helyreállítási építkezéseket, melyeknek nyomai a főszentély középső pillérjén még világosan láthatók voltak.

A fal tövében a *budavári templom 13 régi oszlopféjének főszöntvénye*, közöttük a legnagyobbik, melyen sárkányok láthatók a

román-, a lombozatosak góth-, a középen fekvő két torzkép pedig késő-góth stylre mutatnak.

A budavári templom képcsoportjától jobbra *pozsonyi régiségek* láthatók, nevezetesen:

9. *Báthory András, országbirónak*, ki 1562-ben halt meg, *síremléke* a máriavölgyi templomban. Jól mintázott feszület alatt térdel Báthory teljesen fölfegyverezve, mellette sisakja és három farkasfogát előtűntető czímerpaizsa, melyet farkasfejű sárkány fog körül és angyal tart. A térdelő mögött magas póznára csavart zászló. A dombormű jeles munka, minőt e késő korban ritkán találni; tárgya, t. i. a feszület alatt az elhunytak imádkozó alakja e kor síremlékein mindennapi.

10. *Pálffy Györgynek, a győri hősnek síremléke Pozsonyban*. A síremlék a pozsonyi szt. Márton székesegyházának szentélyében állott, de megrongált állapota miatt, e szen-

ély restauratioja alkalmával, áttéetett a ferencziek pozsonyi templomába. Rajzunkon a megrongált emlék, egykorú famintája segítségével egészítettet ki. Ezen síremléken a czopfos kornak jelleme az uralkodó; mert az emlék, Pálffy-nak 1600-ban bekövetkezett halála után, a művészet hanyatlásának idejében készült. Jobb ezen emlék főszemélyénél a hősnek még ma is a dóm szentélyében álló, sárgás márványból készített szobra (lapunk bal oldalán), melyen Pálffy erőteljes fellépésének az arcz energicus kifejezése is megfelel.

A *pozsonyi városház*, — melyre a most következő képek vonatkoznak — főleg a XV-ik század műve, rajta azonban még későbbben is több változtatás történt.

11 és 12. *A tanácsteremnek vas ajtaja* kívülről és belülről. Igen csinos lakatos munka kovácsolt vasból; grotesk fejei közt vannak magyar nemzeti typosúak is. Az ajtó 1577 körül készült, mely időtájban az egész

tanácstermet megújították. Hihetőleg egykorú ez ajtóval a

13. és 14. számú *ajtószekrény* is. Az asztalos munka még tisztább renaissance stylű; a lakatos munka (13. sz.) egyszerűbb, míg az almárjom tetején látható czifrázat és négy női alak szobrászati munkája már a barok stylbe csap át. A négy allegorikai női alak : a bölcsesség (Minerva) a város czímérével és az ország apostoli keresztjével; az elővigyázat, egyik fejével a multat, másikkal a jövőt tekintve; az igazságosság mérleggel és törvénykönyvvel és az erő, oroszlánnaal és karddal. Valamennyi nő szárnyal van ellátva.

(A tanácsterem famennyezete balra 18. sz. a. látható.) Mindezen képeket Könyöki pozsonyi tanár készítette.

A jobb oldali falon, a sarokhoz legközelebb függ három vízfestmény, melyeket Storno soproni lakos készített, az *Erdélyben* levő eredetiek után; nevezetesen :

15. *Falkép a brassai főtemplom déli ajtajának mezején.* Sz. Mária, ölében gyermekével, díszes karszéken ülve, lábát ezüstös félholdra támasztja. A gyermek jobbában kör-tét tart, baljával rózsát nyujt az oldalán térdelő sz. Borbálának, Mária jobbán térdel sz. Katalin. A háttérben (Brassó?) városa látható. A Szűz feje fölött két lebegő angyal koronát tart. Korát, Mátyás királynak és nejének Beatrixnak a képen látható címere segítségével határozhatni meg; az utóbbi nincsen szabatosan festve. Felírás itt sem fordul elő, de ismeretlen mestere Schongauer Márton befolyása alatt dolgozott, minek tanui: a compositiónak egyszerűsége, a fel-fogásban nyilatkozó bensőség, az arcok szende kifejezése, a lebegő angyalok szárnyainak alakzása és a gyermeknek sovány, kissé mereven rajzolt teste. Figyelemre méltó a színeknek kellemetes összhangzata.

16. *Falkép a nagy-szebeni főtemplom szentélyének éjszaki oldalán.* Eredetiének

mestere rozsnyai (az erdélyi Rosenau ér-
tendő) János. Tárgya: a kalváriahegy há-
rom feszülettel, melyek alján számos alak
csoportosul. Balra áll szt. István, fölötte Ma-
gyarországnak (tévesen festett) pólyás cí-
merrésze, e fölött az Ecce homo „HUMILI-
TAS“ aláírással. Jobbra sz. László, fölötte az
osztrák főhercezségnek címere, s e fölött
egy angyal, kinek szájából kard nyulik ki,
mellette négy égő gyertya „GLORIA“ alá-
írással. A felső kereten Magyarországnak
kettős-keresztes címerrésze, az egyfejű fe-
kete sas, és a cseh, kétfarkú oroszlán. A fő-
kép alatt, középen a szenvedő Krisztus, kar-
ját kiterjesztve; jobbán száz férfi, balján
száz nő nemzeti öltözetben, térden imád-
kozva. A donator nejével. Aláírás:

hoc . opus . fecit . magister . johannes de Rosenaw .
Anno . domini . millesimo . quadringentesimo . etv (1445).

E kép nemcsak nálunk, de általában véve
azon kor falképei között is a jobbakhoz tar-
tozik, nevezetesen rajta a keresztre feszített

Krisztus correct rajza, és a nemzeti jellemű öltönyök, melyeken a redőzet még nincs oly apróra törve, mint a flamand iskolában, bár különben mestere ezen iskolát követi.

17. *Krisztus körülmetéltetése.* Eredetie a brassai főtemplom egyik nevezetes falképe. A főpap ölében tartja a kisdedet, előtte térdel egy öreg ember. Ezeket körülveszik a szent család tagjai. Itt is látjuk a flamand iskolának befolyását, kivált az arczoknak, a jelenet komolyságához mesterileg mért kifejezésében; a ruhák még itt sincsenek szegletes redőkre törve, hanem természetes bőségben folynak le; szinezetök kevésbé tarka, mint a 16. számú képen; a szinek festői összhangzatba itt sem olvadnak össze. A gyermeknek kissé erőltetett test-tartása kivált kifordított sarka, élénken emlékeztet a flamand iskolára. A minden feliratot nélkülöző képnek mestere ismeretlen.

Mindhárom kép bizonyítja, hogy a Ki-

rályföldön a XV-ik században igen nevezetes festészeti iskola létezett, melynek alapja ugyan a flamand iskolában és Schongauer Mártonéban keresendő, de mely mindazáltal nem nélkülözi az eredetiségnek szembetünő vonásait.

A budai vártemplom csoportjától balra:

18. *A pozsonyi tanácsteremnek* igen csinos *famennyezete*, felosztva négyszögű cassettekre. A mennyezet különféle fából van összerakva (intarsia), melynek halvány barna-vörösös színhangulata igen kellemetes hatású.

Következik három kép, melyet a Steindl műegyetemi tanár szakszerű vezetése alatt, a műemlékek stylszerű felvétele végett államköltségen kiküldött ifjak készítettek; névszerint:

19. *A gyöngyös-patai plébánia-templom* távlati rajza. Tanulságos példánya az egyszerű, de mégis csinosabb, a későbbi csúcsíves korból fenmaradt falusi templomok-

nak. A déli csarnok későbbi toldalék. Legérdekesebb része a torony, eredeti kapuzatával és tömör, kétemeletes nyolcz szögével, melyet erős gyámkövek koronáznak s melynek felső osztályzata rajzban helyre van állítva.

20. *A nyitrai vártemplom arany kelyhe.* Tiszta renaissance stylben, a XVI. századból; drágakövekkel és gyöngyökkel gazdagon díszítve. A hagyomány szerint Bakaes esztergomi érsek ajándéka.

21. *A szász-óvári plebánia-templom oltára.* Ezen szárnyas oltár, a XV-ik század második felében és a XVI-ik elején falusi templomainkban felállított egyszerű oltároknak tanuságos példánya. Compositiója és egész megjelenése igénytelen, de az alakok és díszek mégis mesteröknek nem csekély művészeti képességét árulják el.

Balra a három utolsó kép a *kassai székesegyház* részleteit ábrázolja.

A magyarországi sz. Erzsébet tisztele-
 tére emelt kassai templom hazánknak pá-
 ratlanul legdíszesebb egyháza. Azon kori
 egyéb egyházaktól némileg eltérő elrende-
 zésének mintájául a franciaországi braini
 benczések temploma szolgált. Azonban mes-
 terének, Villard d'Honnecourt-nak, tervét,
 mely még a XIII-ik századból szárma-
 zik, a későbbi német építészek elferdítet-
 ték. Róbert királynak neje, Erzsébet, való-
 szinűleg a XIV. század negyedik évtizedé-
 ben folytatta az V. István király által meg-
 kezdett, de az alapfalaknál tovább nem vitt
 építkezést. Azon körülmény, hogy ez egyház
 több század műve, mely, az alapfalakat ki-
 véve, a XIV., XV., sőt még a XVI. század-
 ban építettett, magyarázza meg, hogy a még
 szigorú alakzás mellett, már hanyatló ido-
 mokkal is találkozunk.

A kassai székesegyháznak helyreállítá-
 sát az 1859—1865. évi időszakban Fábry
 kassai püspök kiváló gondjai közé sorozta.

Azonban ezen a legjobb szándékkal s tetemes költséggel foganatosított munkák kellő szakértelem nélkül vitetvén ki, azok nemcsak a stylszerűségre, hanem ezen nevezetes műemlék biztosítására, s a romlástól megóvására vonatkozó igényeknek sem feleltek meg, mit sajnosan igazoltak a Kassán 1875. június 20-án és július 9-én dühöngött zivatarok, melyek a templomon oly mérvű károkat okoztak, hogy a templomnak gyökeres restaurációja mulhatlan s mind sürgősb szükséggé vált.

Minthogy a kassai püspök s a város által felajánlott 4—4000 frt távozlól sem volt elegendő arra, hogy azzal a helyreállítás sikeresen megkezdethessék, a kormány nem késett ezen nevezetes műemlékek restaurálásának ügyét kezébe venni, s ez okból Schmidt Frigyes cs. k. építészeti főtanácsost a teendőik, s azok sorrendje iránt véleményadásra kérni fel. A tervek kidolgozásával s a helyreállítás művének vezeté-

sével Steindl Imre műegyetemi tanár bízott meg.

A tényleges helyreállítási munkálatok az 1878. év folyamában kezdettek meg, s jelenleg is folynak; mely célra Ő cs. és Ap. kir. Felsége a székesegyház fentartására szükséges helyreállítási munkálatok fogantatását jóváhagyó, s 1878. aug. 6-án kelt legfelsőbb elhatározásával a kassai püspök s Kassa városa által fizetendő 4—4000 frtnyi járulékon túl megkivántató összeget a vallás-alapból engedélyezni méltóztatott.

22. sz. alatt a *templom északi és nyugati homlokzatának távlati képe* látható. Az északi torony kőből el nem készülhetvén, téglafalazattal egészítettet ki, és egy a templom díszes építkezésének kevésbé megfelelő sisak fedéllel láttatott el, míg a déli torony Mátyás király idejéből származik, de bevégtetlenül maradt; az ormokat, miután a város ostroma alatt elromlottak, a XV-ik század végén újra kellett felépíteni. Azon-

ban ránk maradtak a pompás kapuzatok, melyek, oly eredeti alakzással birnak, minőket máshol nem találunk. A kapuk fölötti mezőket igen nevezetes domborművek töltik be, melyek némelyikén a XIV-ik századbeli ruházat igen érdekes. A sekrestye és kápolna-építmény későbbben csatoltattak a templomhoz.

23. *A templom legrégibb részének, a szentélynek távlati képe.* Az épület ezen részén kiváló genialitásról tanuskodnak a tám-pillérek, melyek állásuk irányát változtató gazdag tornyocskáikkal — és a magasra nyuló díszes ablakokkal a csinosan áttörött karzat alatti részt foglalják el. A karzat lefüggő díszes szalagai és a támak végrovatai a szentélyt körülvevő koronát képeznek.

A 22. és 23. sz. képeket Myskovszky kassai tanár festette.

24. *A kassai sz. Erzsébet székes-egyházában álló szentségház.* E szentségház hihetőleg Krom István, kassai építésznek és pol-

gárnak műve, ki e templomon és a városházán, mint „kassai legény“ (Khrom Mawrer von Kassaw) pedig 1430-ban a bécsi sz. István székesegyházán dolgozott; honnan valószínűleg azon néphagyomány származik, mely a bécsi sz. István tornyát a kassai templomban állónak mondja. A szentségház magassága 16·80 meter (valamivel több 53 bécsi lábnál), mely, sisakját is ide értve, öt emeletre van osztva; másodika a szentség kiállítására szolgáló kamrácska, melynek boltozatán a többi három emeletnek középteste emelkedik. Figyelemre méltó, hogy a felső építmény, a nagy nyomás elkerülése végett, lehetőleg gyöngén van alkotva, és hogy az azt körülvevő tornyocskák (Fialen) oly mesterségesen vannak körülette állítva, hogy az egész, akármely oldalról tömör, át nem tört testként jelenik meg a néző szeme előtt. E genialis constructiohoz járul az építészeti tagok szigorú stylben felfogott alkotása. A másutt fenmaradt

szentségházak többnyire a XV-ik század dereka körül készülvén, rendszeren a hanyatló csúcsíves építészetnek mesterkelt és csavargós idomait mutatják, míg a kassai példányon ez nem levén tapasztalható, a vele egykorú hasonló műveknél sokkal érdekesebb. Az eredeti szobrocskák közül csak a következő három maradt meg, u. m. : sz. Erzsébet a kasban befödött rózsákkal, és két apostol alak. A mostani, minden stylt nélkülöző többi szobrocskák a legújabb időből valók.

Ezen képet Dr. Henszlmann budapesti egyetemi tanár rajzolta.

Alapítványi alapok gazdasági és erdészeti kezelése.

A fal közepén:

1. Az alapítv. alapok *erdészeti térképe* ;
a térkép felett:
2. 3. és 4. a lakócsai uradalomban te-

nyésztett disznók és bika, fényképezve; ezek felett:

5. Tölgyállab Lakócsán.

Balra:

6. Az inkább *hegyes vidékeken termő fák rügyei*; körülöttük:

7 és 8. Erdei fenyőállab Znyóvárallján.

9. Műfűrész Znyóvárallján.

10. Erdészlak magvetővel Znyóvárallján, és

11. Jegenyefenyőállab Znyóvárallján.

Jobbra:

12. A *dombos és lapályosabb vidékeken termő fák rügyei*; ezek körül:

13 és 17. Tölgyállab Lakócsán.

14. Bükkállab Pilis-Maróthon.

15. Cserhámerdő Pilis-Maróthon.

16. Műfűrész belseje.

17. Lásd 13. sz. a.

Az asztal közepén 36 darab *faminta*, összeállítva az *alapítványi alapokon előforduló főbb fanemekből*, mellette jobbra s balra:

a báttaszéki, lakócsai és pilismaróthi gazdaságokon termesztett *szemes vetemények*, s a somlyóvásárhelyi uradalomban *Somlyó hegyén 1867. évben termett bor*. — Az asztalon balra : a *pécsváradi erdőgondnoksági üzemterv*, ahogy ez az összes alapítv. erdőségek számára, a vall. és közokt. ministerium kebelében működő erdőrendezőség által elkészült; — mellette a *czeglédi alapítv. kerülethez* tartozó pilismaróthi, mogyorósi, mária-nostrai és csolnoki uradalmakon előforduló *kő-nemek*; melyek közül nevezetesen a pilismaróthi és mária-nostrai trachytokból készül a budapesti kövezet. Az asztalon jobbra fekszik mutatvány a *czeglédi kerületben termő dohányból*, s a *sellyei kerület* kolosi, znyóváralljai, szkalkai és mária-családi uradalmában előforduló *kő-nemek*; a kolosi uradalmon előforduló fekete márványból a bécsi Parlamentshaus figurális díszítményei készülnek; — végül balra az asztal mellett áll egy köteg a pilismaróthi erdőben nyert *cserhából*.

Oly czélból, hogy a pilismaróthi valás-alapítv. erdőkben vágatni szokott tűzifa minél jövedelmezőbben elárusítható legyen: *Budapesten* az Erzsébet-gőzmalom megett egy *gőzfavágóval összekötött alapítv. faraktár* állíttatott fel, mely 5 évi fenállása óta legjobb hirnek és virágzó üzletnek örvend.

Üvegfestészet.

Ahogy már fentebb említve volt, az üvegfestészetnek meghonosítása czéljából, *Budapesten* 1876—78. évek leforgása alatt Kolbenheyer Ferencz építész tervei, és — kormány-segély mellett Münchenben kiképzett s ott üvegfestő intézettel birt — Kratzmann Ede üvegfestő útmutatása nyomán, államköltségen üvegfestő intézet épült, melyben az égető kemenczék, a festő és üvegmetező szobák, középen pedig a kiállítási terem helyezvék el; ez utóbbinak egyik

fala nagyobb világosság kedvéért, egészen üvegből van; benne a legnagyobb méretű képek is elférnek.

Az ablak mellett:

1. és 2. A *budapesti üvegfestő intézet* távlati képe és annak alaprajzai.

Ezek felett:

3. Olasz renaissance stylben tartott arabeskes ablak szinezett rajza; a *budapesti egyetem lépcsőháza* számára 7 ilyen ablak készült kormányköltségen (kész. Kratzmann még Münchenben; rajz. Guggenberg); az ablakok 11' magasak s 4' szélesek.

A másik falon:

4. A *bécsi fogadalmi templom* számára Drasche Henrik lovag által megrendelt góth-stylben tartott ablak; — fent szt. József és szt. Anna Szüz Máriával, lent szt. Borbála és szt. Henrik alakjaival (kész. Kratzmann a budapesti intézetben, rajz. Jobst); az ablak 32' mag. 7' széles.

5. és 9. Szt. István és szt. Erzsébet, a

pest-belvárosi plébánia-templom számára kormányköltészen készült két ablak fő-alakjai; (kész. Kratzmann még Münchenben, rajz. Than).

6. A *bécsi fogadalmi templom* számára Kinsky Ferdinand és Auersperg Ferencz hercegek költségén készült, góth stylben tartott ablak; — fent Szűz Mária a gyermek Jézussal és szt. Vilmos; — alant szt. Ferdinand és paulai szt. Ferencz alakjai (kész. Kratzmann a budapesti intézetben, rajz. Jobst); az ablak 32' mag. 7' szél.

7. Góth stylben tartott ablak, szt. László alakjával; — kormányköltészen készült a *pest-belvárosi plébánia-templom* számára, (kész. Kratzmann még Münchenben, rajz. Than); az ablak 18 $\frac{1}{2}$ ' magas, 4' 9" széles.

8. A *bécsi fogadalmi templom* számára Vilmos főhg. költségén készült ablak, góth stylben tartva, fent a szt. Hubert lovagok, közepén II. Frigyes császár salza-i Hermannt a német lovagrend nagymesterét biro-

dalmi hercegnek nyilatkoztatja ; alant Szűz Mária, karján a gyermek Jézussal, szt. Erzsébet, szt. Vilmos, szt. Borbála és szt. György alakjai (kész. Kratzmann a budapesti intézetben, rajz. Jobst); az ablak 32' magas. 7' széles.

A bécsi fogadalmi templom számára a budapesti intézetben készült negyedik, t. i. a Kleinféle ablak rajza ily kis alakban nem létező, az a jelen alkalommal nem volt kiállítható. Festett ablakokat az intézet vezetője az illető csoportban állított ki.

Honi régiségek a magyar nemzeti muzeumból.

Az első tárló felett a sarokban: Szent-Péteri József utolsó nagyobb, — ezüstbe vert — domborműve, mely Nagy Sándornak Porus király ellen vívott csatáját ábrázolja; Lebrun híres képe után. — A kép keretében Szent-Péteri arczképe.

I. TÁRLÓ.

Kő-, réz- és arany régiségek az őskorból.**A** tábla.**Pattogatott és csiszolt közserszámok.**

- 1—10. } Obsidián pengék az ország több
 12—14. } vidékéről.

11. Kis obsidian nucleus (kőmag), melyen néhány síma lap a lepattogatott pengék nyomait mutatja.

15—20. Kovaszilánkok töredékei. Lelhely: Tiszazug.

21—28. Csiszolt felületű vésők.

29—31. Kőgyaluk vagy köszörükövek.

(21—31. Többnyire dunántúli vidékekről valók).

B tábla.**Átfúrt köeszközök.**

1—8. Ealták, többnyire dunántúli lelhelyekről.

9—10. Átfúrt kőgömbök. Kis-Igmándról és Stomfáról.

C tábla.**Réztárgyak.**

- 1—3. Lapos vésők.
 4. Törpenge.
 5—10. Balták és csákányok.
 (Az ország különféle helyeiről.)

D tábla.**Arany ékszerek.**

1. Hengerded tekeres kerek huzalból.
 2. Kettős karika, behajtott végekkel.
 3—4. Szívidomú láncztagok.
 5. Három lánczszem.
 6—8. Ékítvények, háromtagú láncz (a rozsaji, Szathmárm. leletből).
 9—12. Kettős korong idomú apró tekeresből álló dísztagok.
 13—15. Korong idomban tekert lemez, külsején bevert díszítvényekkel.
 16—17. Félhold idomú lemezes dísztagok.
 (13—17. Szarvaszói lelet, Marmarosm.)
 18—19. Hengerded idomú tekeres, sodronyból.
 20. Arany láncz, kilencz tagból.

21—24. Négyyszög átmérőjű huzalból alkotott karpereczek.

II. TÁRLÓ.

Bronzkori tárgyak.

E tábla.

E s z k ö z ö k.

1. Karimás véső.
2. Lapos véső.
3. Karimás véső.
- 4—6. Peremes vésők.
- 7—8. Füles vésők.
9. Tokos kalapács.
10. Tokos véső.
11. Fűrészlemez.
- 12—13. Sarlók.
14. Kés.

(Az ország különféle helyeiről.)

F tábla.

F e g y v e r e k.

1. Buzogány.
- 2—5. Csákányok.

(3—5. Csiszolatlanok, érdes fölülettel, öntés után maradt varrányokkal.)

6. Tör.

7. Lándsa-csúcs.

8. Kézvéd.

(Az ország különféle helyeiről.)

G tábla.

É k s z e r e k.

1—2. Tekercses fibula (melltű).

3. Kettős tekercses gyűrű.

4. Hengerded tekercs.

5. Gombostű, gömbös fejjel.

6. Gombostű, korong idomú fejjel.

7. Egymásba foglalt két karika.

8—10. Karpereczek.

11. Öv-rész, külsején díszítményekkel.

(Az ország különféle helyeiről.)

H tábla.

Sallangos díszek és lószerszámok.

1—16. Csörgő-díszek, pikkelyek, boglártagok.

17. Ló-sallang.

18—19. Zabla.

A tárló mellett jobbról: nagy czéhes korsó, ónból (XVII. század); balról: hasonló korsó (XVIII. század); közepett a tárló alatt: tábori kemencze (XVII. század).

III. TÁRLÓ.

I tábla.

Római ékszerek.

1—4. Ezüst fibulák (melltük).

5. Bronz fibula, niello-val díszítve.

6—7. Aranyozott bronz fibulák.

8—11. Állatok alakjait utánzó bronz fibulák.

12—16. Zománczos fibulák.

17. Aranycsat. Nagy Sándor érméből alkotott; kék és fehér zománczsal.

18—19. Arany karpereczek.

20—21. Ezüst fülbevalók.

22—23. Arany láncz drágakövekkel és gyöngökkel díszítve, (ez utóbbi a battai leletből).

K tábla.**Népvándorlási tárgyak.**

1. Arany fibula, kék és vörös kövekkel díszítve.
2. Ezüst fibula, síma fölülettel.
3. Ezüst fibula, berakott vörös kövekkel.
4. Czikáda idomú fibula, aranyozott ezüstből, berakott vörös kövekkel.
5. Arany szijcsat berakott vörös kövekkel.
6. Ezüst szijcsat, helyenként aranyozott.
7. Kardhüvely végtagja ezüstből.
8. Szijvég bronzból, állatokat ábrázoló domborművekkel díszítve.
- 9—10. Áttört művü szijvégek bronzból.
- 11—16. Apró bronz pikkelyek.

L tábla.**Középkori ékszerek.**

1. Arany csat, oldalai préselt, emberi fejidomokkal ékítvék.

- 2—3. Zománczos korongok; rajnai mű a XIII. századból.
4. Áttört művű kerek lemez bronzból kék zománczczal; a XIII. századból.
5. Áttört művű kerek lemez bronzból, aranyozva.
6. Ezüst csat, megaranyozva, felületén niellóval díszítve; a XIII. századból.
- 7—10. Négy gomb ezüstből, megaranyozva, niellóval díszítve; a XIII. század végéről.
11. Arany karperecz zafirokkal; a XIV. század első feléből.
12. Ezüst lemez megaranyozva, zafirokkal és amethisztekkel (püspöksüvegről való).
13. Díszboglár, aranyozott ezüstből, drágakövekkel kirakva; a XIV. század elejéről.

14. Díszcsat, ezüsből, felülete áttört gazdag domborművekkel, türki-szekkel és gyöngyökkel kirakva; a XIV. századból.

M tábla.

Hazai zománczos ékszerek a XV., XVI. s XVII. századból.

1—19. Boglárók, csat- és övrészek, fejtük, korongos lemezek, övdísz s mentekötők 19 db.

KÖZÉP SZEKRÉNY.

Az ablakkal szemközt közepett ezüst háromláb (tripos). Jeles római mű a III. századból; harmadik lába hiányzik, súlya közel 10 kgr. Lelhelye: Polgárdi, Fehérmegyében.

1. Nagy billikom aranyozott ezüsből, vert mű, három amorettel és czímerrel, mely körül ✻ HARASZTOSI · MIKLOS · A · D · 1642 körirat olvasható.

2. Födeles kancsó, ezüsből, nagyobbára aranyozva, vert mű, oldalain genre-kép s

emberi és növényi alakokból képezett gazdag ornamentek; a XVII. század elejéről.

3. Födeles serleg, ezüstből, aranyozva, vert mű, három alakkal, egy török, egy magyar és egy vasas német lovassal; a XVII. század végéről.

4. Óriási födeles korsó, ezüstből, aranyozva, vert mű, hasán a hordón ülő Bacchus, jobbra Venus Ámorról, balra Ceres; a XVII. század végéről. Augsburgi mű (?). Sulya 228 lat.

5. Födeles serleg, kagylóból, — foglalványa, lába és födele aranyozott ezüstből, ezüst érmekkel, öntött és vert díszítményekkel. Födelén zománczos körirat:

NVLLE ← PLVS →

Lábán zománczos körirat:

AVLTRE → NE ← MOY →

Francia mű a XVI. századból.

6. Nagy födeles kancsó, elefántcsontból, belső fala és foglalványa aranyozott ezüst-

ből. Külsején Neptun, Tritonok és Nereidák, dombormű előállításban; foglalványa vert díszítményű; a XVII. századból.

7. Födeles billikom, ezüsből, aranyozva, berakott braunschweigi Mária-garasokkal és egyéb ujabbkori érmeikkel; a XVII. sz.-ból.

8. Födeles kancsó ezüsből, megaranyozva, vert mű, oldalain kívülről három mythologiai domborjelenettel. Födelén lovas alak, s rózsák között 3 gyermekalak. Az oldalzat domborművei alatt, magyarázó feliratok és egyéb mondások. Födelének belső részén czímer, mely eredetileg aligha tartozott oda. Nagyszzebeni munka 1697-ből. Az első dombormű alatt: Der Curtius zu will ein Exempel geben | Und stürzt sich in die Gruft, dass Seine Nechste leben. A második alatt: Die erdachte Marter Prob mus Perillus erst bestechen | Welches Urtheil PHARIS recht und weislich lest ergehen. A harmadik alatt: Des Solon weiser Spruch hat Croëso recht bedeutet | Des Glückes Unbestand und

CYRI Sinn gebeuget. Felül pedig : Contrahe
 vento nimium Secūdo Turgida Vela | Dulce
 et decorum est pro patria mori | Malum
 Consilium Consultori pessimum. Az edény
 alján : O Homo Mandatum Jovae. Servare
 Memento Non Concupisces Poena Perennis
 erit | Adde Devt. Caput 28. Vers. 25 et seq.
 Valentinus Frank | de Frankenstein Illustr.
 Guberny Regii in Tranñia | Consiliarus In-
 timus : Nationalis | Saxonica, Comes | Con-
 firmatus : ac Civitatis | Cibiniensis Judex
 Regius : | Nepoti Suo | Valen. ino. Az aljkö-
 rületen pedig : Heermanstadt ist durch der
 Kunst dieses Meister Augspurg worden.
 Lebe lang Sebastian Hann In weither Men-
 schenorden. V. F. I. R. 1697.

9. Szarvas, ivóedény ezüstből, megara-
 nyozva; a XVII. századból.

10. Födeles kancsó, ezüstből, aranyozott
 vert mű, 4 keresztény erényt jelző nő alak-
 kal. Födele belsején két czímer körirattal:

STEPHANVS APOR · DE ALTORIA · FARKAS
SVSANNA · ANNO · 1688.

Födele külsején heverő szarvas.

11. Födeles billikom, ezüstből, aranyozva, vert és áttört művekkal ékesített; három gömbön nyugszik. Augsburgi mű a XVII. századból.

12. Díszedény, csigát tartó syrén. A syrén és a talapzat vert mű, ezüstből, helyenként aranyozva.

A syrénen emelkedő forgó szélén ezt olvassuk : 1653 donatus — 1659 Aere ligatus. Alsó hullámos karimáján ez olvasható :
G : S : F : P : PHIAE · M : I : V : C et CHES
AVTH : NOT :

13. Serleg, ezüstből, helyenként meg-aranyozva, három szárnyas angyalfővel oldalán ; a XVI. századból. Alján A F.

14. Földes kancsó ezüstből, megaranyozva, gyémánt ornamenttel díszítve. Augsburgi mű. Alján bevésve 1602.

15. Pohár, ezüsből, aranyozott, külseje czápás felületű külső oldalán czímer, körüle: DEBRECENI FRVSINA · 1627.

16. Födeles billikom, ezüsből, helyenként aranyozva, vert mű, Domitianus, Trajanus és Antoninus Pius arczképeivel, és növény ornamentekkel; három gömbön nyugszik, augsburgi mű; a XVII. századból.

17. és 21. Gyertyatartó, kristályból, vert ezüst mű foglaltánnyal, mindegyik gyertyatartó, három-három, más-más czímertartó térdeplő harczos alakkal; lábán 6—6 apró domborkép állati és emberi idomokkal; a XVII. század elejéről.

18. és 20. sz. Sótartó, hattyu alakban, a XVII. századból.

19. Födeles serleg, ezüstözött vert mű, ferdén futó hólyagos díszekkel, födelén, női alakkal; a XVII. század első feléből.

20. Lásd 18.

21. Lásd 17.

22. Födeles serleg kókuszdióból, ara-

nyozott ezüst foglaltvánnyal. Födele bel-
sején czímer, következő névvel : G · D · STE-
PHAN, KUTAS · felső nyílása körüli szélen
két soros körirattal :

Isten az Embernek bus szívét erőssiti
borral : solt 104 : 15.

Istent hát dicsird, bort, valahánjszor
iszol; a XVI. század végéről.

23. Serleg kókuszdióból, aranyozott réz-
foglaltvánnyal; a XVI. század végéről.

24. Kis födeles kancsó, kókuszdióból,
foglaltványa aranyozott ezüst; a XVI. század
végéről.

25. Billikom, ezüstből, vert és ara-
nyozott ornamentekkel, oldalán bevésve :
Reijvergas 1615.

26. Serleg, aranyozott ezüstből, gaz-
dagon díszítve kivert fejekkel, növény és
egyéb ornamentekkel; a XVI. század vé-
géről.

27. Billikom, ezüstből, helyenként meg-
aranyozva, fölülete czápás, befelé vert gyé-

mántos és egyéb ornamentekkel. Feneke alján név- és évszám : CEKE · IA · NOS · 1621 lába szélén körirat :

DEBRECZENI * VARGA CZEHE * BALLA
JANOS o SZERENCSEI o JANOS · URAIMEK *
CZHE MESTERSIGEBEN. 1763.

28. Födeles kancsó, aranyozott, ezüsből vert mű, külső oldalához a hét nap symbolicus alakja van oda illesztve. Födelén kívül czímertartó férfialak, belül zománczczal ékített czímer, mellette 1510. Fenekében Lipótféle érem.

29. Ananász alakú serleg, fődéllel, aranyozott ezüsből, fődélén férfi alak, és czímer, e mellett T C betű ; a XVII. század elejéről.

30. Billikom ezüsből, aranyozott, berakott forintokkal és tallérokkal ; a XVII. századból.

31. Ivó edény, medve alakjában, aranyozott, ezüsből vert mű. Augsburgi készítmény, öble szélén körirattal : $\diamond$ ICH · HAIS ·

DER · BER · SCHERCZ · NIT · ZV · VIL · DAS ·
 ICH · DEIN BEGER ; a XVI. század elejéről.

32. Födeles kancsó, ezüstből, fenekén, oldalán és födelén kivert domborképekkel, födelén paizsot tartó vitéz, a paizson C P 1621.

33 és 35. Billikomok, ezüstből, aranyozva, öntött és cizelirozott díszítményekkel, a billikom három szarvasalakon áll ; a XVI. század elejéről.

34. Nagy billikom, ezüstből, aranyozva, vert mű, vadászjelenettel, 3 gömbön nyugszik ; a XVII. század második feléből.

35. Lásd 33.

36. Kupás serleg, vert mű ezüstből, helyenként aranyozva, két vadászjelenettel, kupáján sas, czímert tartván csőrében, melyen 3 lilium van ; a XVII. századból.

37. Lapos tányér, vert ezüst mű, közép-terén tájkép, körülötte madarak és gyümölcsök ; a XVIII. századból. Augsburgi munka.

38. Lapos tányér sárga rézből, ezüstözve, vert mű, közép terén tájkép, szélén ornamentek; a XVIII. századból.

39. Tálca, ezüsből vert és áttört mű; a XVIII. századból.

40. Tálca, ezüsből két füllel, vert és áttört mű, erősen kidomborodó virágdíszítményekkel. Augsburgi mű; a XVIII. századból.

41. Tálca, rézből, két füllel, megara-nyozva, kivert díszítményekkel, külső szélén bevéselt fölirat : EiSen War ich, Kupfer bin ich. Goldt bedeckte Mich 1525.

42. Lapos tálca, ezüstözött, négyszög idomú vert mű, virágdíszítményekkel; a XVIII. századból.

43. Kerek tálca, ezüstözött vert mű, virágdíszítményekkel; a XVIII. századból.

44. Az előbbihez hasonló.

45 és 49. Díszedény, vert mű, antik urna alakú, két oldal-fogantyúval, ezüstözött, helyenként aranyozva; a XVIII. századból.

46. Sótartó, ezüsből, vert mű ; a XVIII. századból.

47. Díszedény, ezüsből, vert mű, két oldalt füllel ; a XVIII. század végéről.

48. Sótartó, ezüsből, fölületén aranyozva, — három szárnyas angyalfőn nyugszik, a díszítmények öntvék, a XVI. század végéről.

49. Lásd 45.

50. Kerek tálcza, ezüstözött, vert mű, közepén gyümölcsöt vivő kised, karimáján növénydíszek ; a XVIII. századból.

51. Lapos tálcza, ezüstözött vert mű közepén francia izlésű kert, karimáján gazdag növénydíszek ; a XVIII. századból.

52. Talcza, ezüstözött, vert mű, közepén genre-kép, épületmaradványokkal, karimáján két ülő sas és gyümölcsök erős domborulattal ; a XVIII. századból.

53. Csésze, két füllel, ezüsből, belseje aranyozott, vert mű, babérkoszorúban Lipót

és Claudia neje egymás mellé helyezett dombor arczképével; a XVII. század végéről.

54. Tálca, ezüstből, hosszukás és lapos, vert mű, középső mezőben vadászjelenet, karimáján szőlő-guirland; a XVIII. századból.

55. Tálca, ezüstből, hosszukás és lapos, vert mű, közepén halászjelenettel, karimáján virág-guirland; a XVIII. századból.

56. Tálca, ezüstből, hosszukás, vert mű, a középső mezőben Izsák áldozata, karimáján a 12 égi jegy; a XVIII. századból.

57. Fedeles serleg, ezüstből, dúsan aranyozva, XV. századbeli munka; teste és fedele hólyagos díszítményekből alkotott.

58. Ivóedény, szüretelő vinczellér idomában, vert mű ezüstből, aranyozva. Hátán puttony, jobbjaiban szőlőfürtöt s pálczát, baljaiban kalapját tartja. Az alak négy gömbön nyugvó hólyagos és növénydíszítményekkel ékes talapzaton áll; a XVI. század elejéről.

59. Ivóedény, öreg asszony idomában, vert mű ezüstből, aranyozva. Hátán kosár, baljában lecsüngő kakas. Az asszony négy gömbön nyugvó hólyagos és növénydíszít-ményekkel ékes alapzaton áll; a XVI. század elejéről. Az előbbinek párja.

Függelékkepen még említés nélkül nem hagyhatjuk a *budapesti lipótvárosi bazilika* építkezési ügyét, mely valamint a korábbi ministereknek, úgy főleg Trefort Ágoston jelenlegi vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister gondoskodása egyik kiváló tárgyát képezi.

Azon tér, melyen jelenleg a lipótvárosi bazilika áll, már a mult század utolsó tizedében, a Lipótvárosban építendő templom helyeül jelettetettki, sőt a tervek elkészítése már 1808-ban elrendeltett. A tervek 1846-ban Hild József építész által elkészítettetek ugyan, mindazáltal az ügy — a templom felállításának élénken érzett szüksége mel-

lett sem tudott az előzetes tárgyalásokon túl a kivitelig érlelődni.

Ezen tervek, melyeknek kiviteli költsége 565.835 frtra vétetett fel, a forradalmi időszak alatt elveszvéen, Hild József 1850-ben, meglevő jegyzetei alapján újabb tervek készítésére hivatott fel, mely megbízatásnak megfelelően, s az új tervek, melyek költsége 801,188 frt 54 krral irányoztatott elő, elkészítettvén, a templom alapköve 1851. aug. 15-én a boldogult primás Scitovszky János által, a római curia akkori nuntiusának jelenlétében letétetett.

Az építkezés azonban a költségek megfelelő fedezetének hiányában lassan haladt, mígnem ő Felsége 1858. marczius 9. kelt legfelsőbb elhatározásával a magyar vallás-alapból évi 40.000 frtot méltóztatott engedélyezni olykép, hogy e segély csak azon összeg erejéig járand ki, mint a mily összeg a templom-építés céljaira a megelőző évben magán adakozásokból befolyt.

Néhai b. Eötvös József volt cultus-ministernek előterjesztésére azonban ő Felsége 1867. april 2-án e járuléknak, a magánsegélyre vonatkozó kikötéstől eltekintve leendő kiszolgáltatását, majd 1867. május 15-én a mondott, évi 40,000 frtnyi járulék alapján 270.000 frtnyi törlesztési kölcsönnek felvételét megengedni méltóztatott, hogy az építkezés gyorsabban haladhasson. Mielőtt azonban e kölcsön valósíttathatott volna, a kupola 1868. január 22-én beomlott.

A templom építésében ennekutána hosszú szünet állt be, mely idő alatt Ybl Miklós építész, ki Hild halála után az építés vezetésével a város által megbízott, az új terveket kidolgozta. Minthogy azonban ezek igen nagy költséget igényeltek volna, a nevezett építész kevesbbé költséges tervek készítésére hivatott fel, melyek elkészülvén, s Hansen Theophil és Schmidt Frigyes cs. kir. építészeti főtanácsosok azokat megbírálván 1875. évi marczius 23-án. kelt szak-

véleményükben a tervekről a legnagyobb elismeréssel nyilatkoztak, egyuttal azonban némely változtatásokat hoztak javaslatba melyeknek megfelelőleg, a terveket Ybl át is alakította.

Ezen tervek azok, melyeket Trefort Ágoston jelenlegi vallás és közokt. minister előterjesztésére Ő cs. és Ap. kir. Felsége 1875. évi július 29-én kelt legfelsőbb elhatározásával jóváhagyni, s az építkezésnek azok alapján leendő megindítására s folytatására a magyar vallásalaphól 10 egymásután következő évre, évi 40,000 frtot legk. engedélyezni méltóztatott.

Ezen itt kiállított tervek alapján, melyek kivitele mintegy 1½ millió forintot fog igényelni, a munkálatok a rendelkezésre álló fedezet mérvéhez képest folyamatba is tétettek, s egész erélylyel folytattatnak. Az eddig foganatosított munkák között kiváló fontosságot érdemelnek a kupolát hordó négy pillér, melyek teljesen elkészültek úgy,

hogy a folyó építési idényben az azokat összekötő heveder-ívek is ki fognak építtetni.

Az itt előadottak rövid képét nyújtják annak is, mily mérvben járul a vallás-alap ezen építkezéshez, melyet Budapest főváros közönsége mint kegyur a rendelkezésére álló eszközökhöz képest nagy áldozatkészséggel folytat.

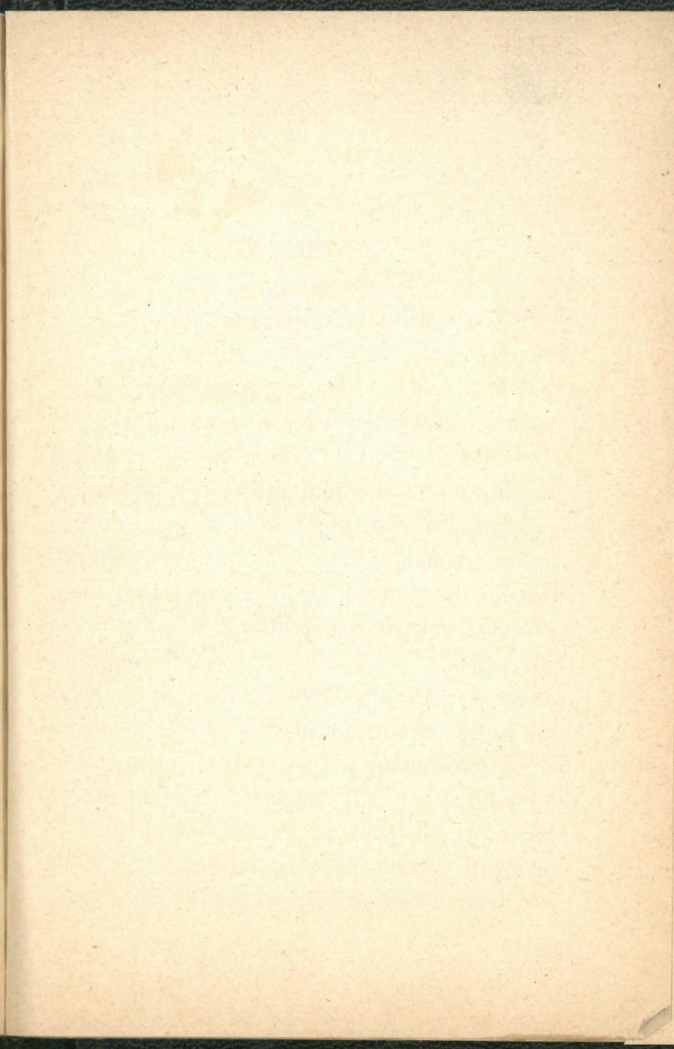
A Budapest lipótvárosi bazilika színezett nagy tervei a főváros collectiv kiállításában foglalván helyet, a vallás- és közokt. ministerium által igénybe vett rajzok a jelen kiállítási helyiség ablakmélyedéseiben helyeztetek el, nevezetesen :

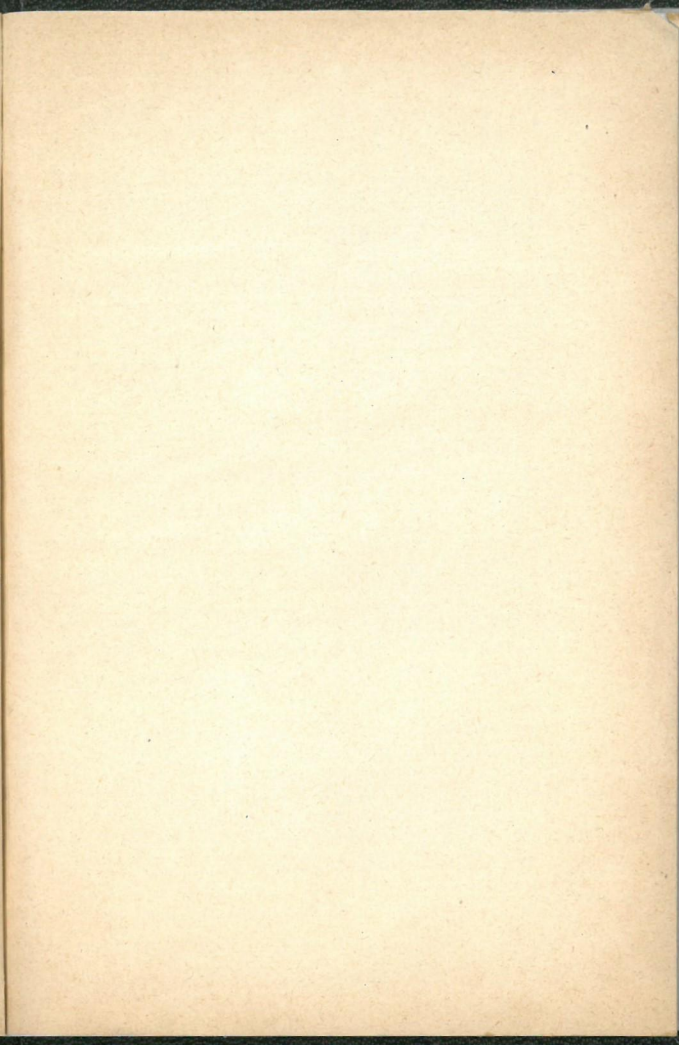
1. a templom távlati képét,
2. annak átmetszetét,
3. főfrontját, végül
- 4 a templom szentélyét tünteti fel.

91700

R03

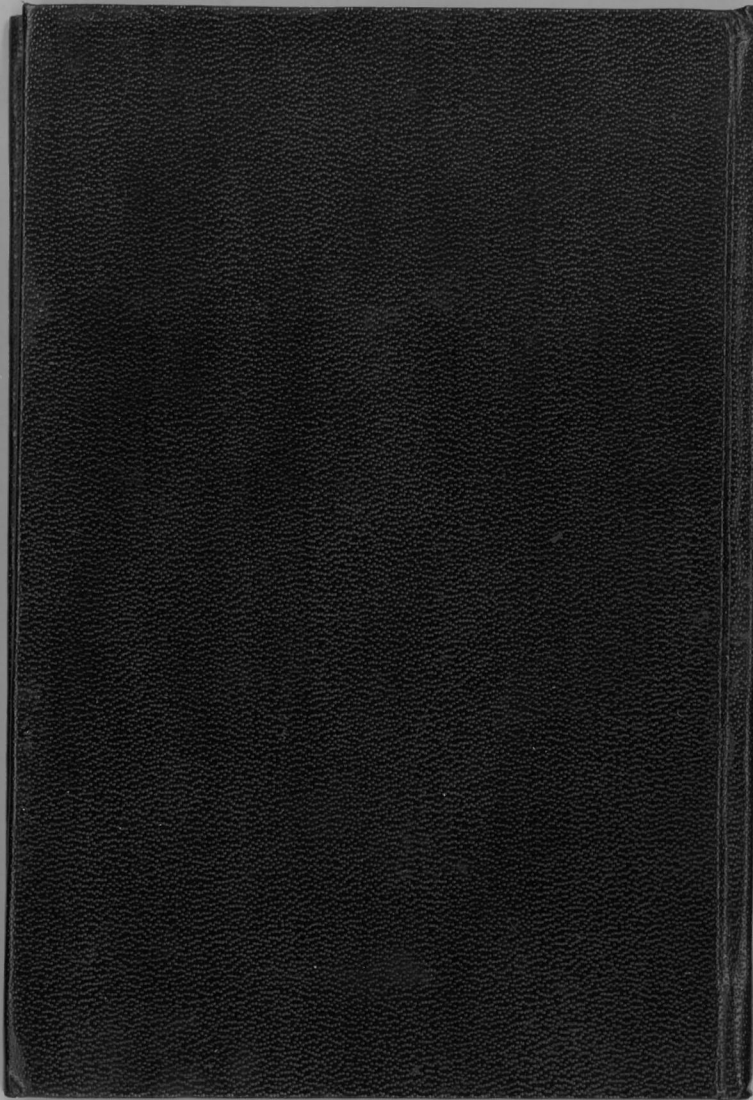
Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár
Székesfehérvár

3 010002 050269

R14

Aa 1322